

УДК 902 (477)“19”(092)

ЛАРИСА КРУШЕЛЬНИЦЬКА

СПОГАДИ ЗІ СТУДЕНТСЬКОГО ЖИТТЯ

Пропозиція написати спогади про Університет мене схвилювала. По-перше, такі спогади можуть бути надто суб'єктивними, адже базуватимуться на особистій оцінці того, що зв'язувало мене з Львівським університетом. По-друге, – вони, напевно, будуть суперечливі, як суперечливими були обставини моєї участі в університетському житті.

1949 рік. Що таке 1949 рік у Львові, пам'ятають далеко не всі. Це рік масових арештів і депортацій і... – смерть моїх родичів, які ще у мене залишалися. Останньою вмирає затроєна в лікарні мама, а я – залишена з маленькою дитиною, саме тоді вступаю на навчання в Університет. На історичний факультет. Чому історичний? Бо працюю (на щастя) у відділі археології Львівського філіалу АН УРСР і хочу стати археологом. Але кафедри археології в Університеті не було, тож усі майбутні львівські археологи навчалися на “історичному”. А ще, в післявоєнному Університеті була можливість вчитися “екстерно”, тобто – галопом здавати іспити за програмою усіх п'яти років навчання. У моєму становищі така форма навчання була єдиною з можливих.

Але крім вступних іспитів на мене ще чекала “розмова”. Вона не стосувалася знань майбутніх студентів. О ні! Людину, яка її провела, цікавило щось зовсім інше. Тобто саме те, на чому трималася уся радянська система, – “благонадежность”. Я не належала до категорії “благонадежных” (в радянському розумінні), про що в досить таки неприємній формі відразу мені сказав мій співбесідник (“шлялась по заграницям, а теперь учиться захотелось...”). Але долю людини передбачити може лише Господь. Під час наївної спроби заперечити і віднайти хоча б якесь оправдання відчинилися двері і до кімнати зайшов ректор Університету – академік Г. Савін. Ще рік тому він очолював львівські установи Академії наук, до яких належав і відділ археології. Савіна усі працівники дуже боялися, крім мене. Чому? Не знаю. Інтуїція. (Десять років пізніше я довідалася, що саме він викреслив мене зі списку на депортацію, який підготувало НКВС спільно з завкадрами академії). Побачивши тоді мене за розмовою з перевіряючим, Гурій Миколайович усміхнувся і сказав: “Молодец. Учись, учись”. І цього було достатньо, щоб зарахувати мене до Університету.

Втім, ще був товарищ Федяй. Не знаю, як точно називалася його посада. Сьогодні вона, мабуть, звучала б: проректор з питань заочного

навчання. Це був цікавий чоловік, передусім, на фоні тогочасного Університету, де працювало ще трохи довоєнної професури, а також багато справді талановитих викладачів, які приїхали зі сходу. Наприклад, незабутній професор Д. Похилевич, якому після всіх поневірянь вдалося зі Свердловська переїхати до Львова. Правда, ці кращі викладачі менше спілкувалися з заочниками, а тим більше – з “екстерниками”. (Проф. Похилевич прочитав нам лише одну лекцію, але вона запам’яталася на все життя). Тут “царював” Федяй, про якого тихенько пліткували, що він не мав навіть середньої освіти. Федяй мене незлюбив. Може від біди, яка нас з дитиною обсіла (були дні, коли буквально не було що їсти), здавши перші іспити екстерно я мусіла сказати собі – “стоп” і... покинула Університет. Дякуючи Богу і... радянським порядкам, чотири роки пізніше дістала з університету повідомлення, що “у зв’язку з ліквідацією “екстерно” вас переведено на заочне відділення і ви маєте з’явитися на зимову сесію”. Почалося навчання, і у 1960 р. викладач М. Крикун (тоді ще зовсім молоденький) вручив мені диплом учителя історії.

Серед заочників кінця 40 – початку 50-х років минулого століття переважали вже дорослі люди і багато військових, яким війна перешкодила здобути освіту. Останні, переважно політруки, так гарно вміли говорити про соціальну нерівність і класову боротьбу (незалежно від того, чи події відбувалися в стародавньому Єгипті, чи в середньовічній Франції, чи врешті – у царській Росії), що майже завжди діставали відмінні оцінки. Я цього не вміла. Найважче було з політичними дисциплінами, які зовсім не трималися моєї збідованої голови. Рятував музей Леніна. Перед кожним з таких екзаменів, чи то “історія партії”, чи “історичний матеріалізм” чи ще щось (бо знання вимагалися майже однакові), я ішла в музей і дві-три години вивчала експозицію, а маючи зорову пам’ять, легко здавала іспити і... тут же все забувала. Одного разу, хтось з марксистів зрозумів мою хитрість і вигнав мене з екзамену. Мабуть, це був професор Вовчик, який запам’ятався тим, що відразу після 20-го з’їзду партії переконував нашу студентську аудиторію, що він завжди сумнівався в теоретичних здібностях Сталіна і ніколи не тримав у себе його праць, а вже після 21-го з’їзду, в цій самій аудиторії, заявив, що він ніколи не відкидав зі своєї бібліотеки праць Сталіна, тому що завжди був переконаний в його теоретичному таланті.

В перші студентські роки в Університеті не покидало мене відчуття незахищеності і страху (чого варті були екзамени з історії України у Любові Іванівни Іваненко!). І так тривало б довго, якби не доброзичливість таких викладачів, як В. Борис, Ю. Мушак. Останнього, не зважаючи на ненависну латину, студентська братія неймовірно полюбила (“ану, малпо, іди сюди і покажи що ти там вивчила”); а також цікаві лекції Г. Гербільського і Ю. Гроссмана, А. Пашука та ін. А. Пашук навіть найскладніші філософські трактати викладав надзвичайно свобідно. Але найхарактернішою його викладацькою рисою було вміння принаймні чверть лекції завжди присвячувати критиці радянських порядків. І робив він це з такою

вишуканою легкістю, що навіть найбільш “бдительним” сексотам було важко до чогось причіпитися. Саме цей початок лекцій професора Пашука нам найбільше подобався. Крім того, студентські парти мають те, що навіть зовсім поважні люди, сидючи в них, дозволяють собі по-молодечому жартувати. Пригадую, як на лекціях з історії стародавнього сходу, які читав, не відриваючись від написаного тексту, доцент М. Ратич (може тому лекції видавалися безнадійно нудними), ми завжди під час перерви перегортали добрих 20, а то й більше сторінок, залишеного ним конспекту. І він ніколи цього не помічав – читав далі.

Врешті – кінець навчання, врятувала дипломна робота про трипільську культуру, яка з посереднього студента зробила більш-менш кваліфікованого дипломанта. З художника мене переводять в науковці відділу археології Інституту суспільних наук АН УРСР. Отже кінець з Університетом! Але ж ні... Десь на початку 1963 р. до Інституту приїхав з Києва академік Кондуфор; скликано збори, на яких він переконував нас в доцільності підпорядкування Інституту Львівському університетові. Виступ був навіть “зворушливий”. Академік клявся, що передача інституту з АН Університетові була мрією його життя. Ми слухали і розуміли, що все вже вирішено і ніякі протести не допоможуть. Почались складнощі з кадрами, з організацією експедицій, на щастя недовготривалі, бо вже 14. 04. 1969 р., вийшов наказ: “Институт общественных наук Львовского госуниверситета им. И. Франка передать в подчинение АН УССР”. (І хай мені хтось скаже, що дурні реорганізації, які ми маємо нині, не є наслідком радянської політики...). Єдина користь (на жаль, – також відносна, якщо зважити на збереженість матеріалів) з цієї процедури було створення в Університеті археологічного музею. Основний проект доручили розробити мені та І. Свешнікову. Ми хотіли створити, як на той час, найбільш модерний музей. Це у декого викликало спротив. Але Ігор Кирилович не був позбавлений гумору і ми часом, незважаючи на обмежені кошти, короткий термін виконання і усі інші перешкоди, доволі насміялися. Добре пригадую відкриття музею (саме я мала честь провести першу екскурсію). Парторг Смирнова, ректор М. Максимович, викладачі поважно сприймали (принаймні робили добрі міни) наш труд, а ми з Ігорем раділи з того, що нам вдалося його доконати. Ще одне: з цього часу налагодились тісніші контакти з деканатом історичного факультету, що дало змогу залучати більше студентів до польових досліджень.

Ну що ж... Сьогодні в Університеті маємо кафедру археології, створено при ньому ж невеликий Інститут археології, виконує свою навчальну функцію і музей. І з віддалі літ приходиться переоцінка вартостей, забуваються неприємності, а залишається вдячність викладачам і колегам, які в цей нелегкий час зуміли сформувані з нас науковців, закоханих у свою спеціальність.

Стаття надійшла до редколегії 15.10.2005

Прийнята до друку 20.10.2005